

एक डवरणी दिल्यास फायदेशीर ठरते. हिले निंदणाची वेळ ही लागवडीपासून ३० दिवसांनी ठेवावी. तसेच सपाट वापण्यामध्ये एका ठिकाणी ओव्याची दोन किंवा तीनच झाडे ठेवून बाकीची झाडाची विरळणी करणे सुद्धा आवश्यक बाब आहे. या नंतरच्या निंदणाच्या पाळ्या साधारणपणे एक महिना एवढ्या अंतराने दिल्यास तणाची स्पर्धा कमी होऊन उत्पादन वाढण्यास मदत मिळते.

#### पाणी व्यवस्थापन:

ओव्याला त्याच्या जीवनचक्रामध्ये साधारणपणे ४ ते ५ ओलीताची गरज असते. परंतु कोरडवाहू पीक पद्धतीत जमिनीच्या मगदुराप्रमाणे पाण्याच्या पाळ्याच्या संख्येत बदल करता येऊ शकत नसला तरीही पीक फुलोरावस्थेत असलेला म्हणजे लागवडीपासून ७० ते ८५ दिवसांपर्यंत एक संरक्षित ओलीत दिल्यास उत्पादन वाढण्यास मदत मिळते.

**काढणी :** हे पीक साधारणपणे १६० ते १८० दिवस एवढ्या कालावधीत तयार होते. साधारणपणे फुलांचा किंवा बोंड्यांचा रंग तपकिरी व्हावयास सुरुवात झाली की बिया तयार झाल्या असे समजावे. जमिनीपासून ४० सें.मी. अंतर ठेवून झाडे कापावी व त्याच्या पेंढ्या बांधाव्यात. खळ्यात नेऊन पुर्ण सुकल्यानंतर लाकडी काठीने बदळून बी वेगळे करून घ्यावे व स्वच्छ करून भरुण ठेवावे.

**उत्पादन :** उपरोक्त काळजी घेऊन शास्त्रीय पद्धतीने ओव्याची शेती केल्यास ओलीत व्यवस्थापनांतर्गत हेक्टरी १०-१२ किंवा १२-१४ टन्ने उपज येते. परंतु कोरडवाहू पीक पद्धतीमध्ये ६ ते ८ किंवा ८-१० टन्ने उपज येते. विदर्भाच्या हवामानात अपेक्षित आहे.

#### किड आणि रोग व्यवस्थापन

##### अ) कीड

१) **मावा :** ही कीड ओव्याची नाजूक व रसदार भाग उदा. पाने, फुले, कोवळी शेंडे यातील रस शोषण करतात त्यामुळे पाने पिवळी पडतात, वाळतात आणि बियाचा आकार लहान राहतो.

याचे नियंत्रणाकरिता डायमेथोएट ३० ईसी, १० मिली प्रति १० लिटर पाण्यात मिसळून फवारणी करावी.

**ब) रोग : भुरी रोग :** सुरुवातीस पानाच्या वरच्या बाजूस राहुन पांढऱ्या रंगाच्या बुसुशीची वाढ होते. कालांतराने पुर्ण झाड पांढरे होऊन वाढ खुंटते व वाळून जाते. नियंत्रणाकरिता गंधकाची धुकटी २० ते २५ किलो प्रति हेक्टरी धुळून घ्यावी किंवा कॅरथिन हे औषध ०.०५ टक्के तीव्रतेचे फवारून घ्यावे.



#### संघटक

##### कार्यक्रम समन्वयक

कृषि विज्ञान केंद्र, पैठण रोड, औरंगाबाद

संपर्क : ०२४०-२३७६५५८,

ईमेल : pckvkmau@gmail.com, www.vnmkvkaurangabad.org

#### प्रकाशक

डॉ.पी.जी.इंगोले

संचालक विस्तार शिक्षण, वनामकृषि, परभणी



वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी

राष्ट्रीय हवामान संवेदनशील कृषि नवकल्पना प्रकल्प ( निकरा )

National Innovations in Climate Resilient Agriculture

## शास्त्रीय पद्धतीने ओवा लागवड

डॉ.के.के.झाडे  
डॉ.पी.जी.इंगोले  
इरफान शेख  
एच.एम.देवठाणकर

### शास्त्रीय पद्धतीने ओवा लागवड

ओवा हे मुळात विदर्भातील उपलब्ध हवामान व जमिनीत फारसे रुळलेले पीक नाही. परंतु बदलते हवामान व शेतकरी बंधुंची नवनविन पिकाकडे आर्थिक फायद्याच्या दृष्टिकोणतून बघण्याची प्रवृत्ती यातून ओव्याची लागवड करावी व त्यासाठी शास्त्रीय दृष्टिकोणातून या पीक लागवडीच्या पद्धती विषयी थोडक्यात ओळख करून देण्याचा हा अल्पसा प्रयत्न आहे.

ओव्याची शेती जगात मुख्यत्वे इराण, इराक, भारत आणि अफगानिस्तान या देशांमध्ये केल्या जाते. भारताने ह्या पिकाखाली ४०००० हेक्टर जमीन असून ह्यापैकी सर्वात जास्त क्षेत्रफळ गुजरात आणि राजस्थान या प्रांतात आहे. कमी अधिक प्रमाणात हे पीक सर्व देशभर लावण्यात येते.

ओव्याचे बियांचा अल्प प्रमाणात मसाल्यात उपयोग होतो. परंतु औषधी गुणधर्म ओव्यात बऱ्याच प्रमाणात आहे. ओवा पाचक, दिपक, उष्ण गुणांचा असून जठर विकार, अपचन, कफ, दमा, लहान मुलांचे पचनाने विकारावर फार उपयुक्त असतो.

**हवामान व जमीन :** ह्या पीकास थंड हवामान मानवते. पिकाच्या कार्याक आणि शाखीय वाढीच्या दृष्टीने हवामानातील बदल अतिशय महत्वाचे ठरतात. शाखीय वाढ ही मुख्यतः आद्रतेत उत्तम होते व एकंदरीतच शाखीय वाढ ही झाडाची उंची, पानाची संख्या, पानांचा तजेल्दारपणा या बाबींवर अवलंबून आहे. आणि त्यानंतर वातावरणातील तापमानातील वाढ २५ ते ३५ अंश सें.पर्यंत झाल्यावर कार्याक वाढीस पोषक ठरतात.

पाण्याचा उत्तम निचरा होणारी वाळू मिश्रित जमीन परंतु ज्यामध्ये कार्बाचे प्रमाण ०.४ ते ०.६ टक्के पर्यंत आहे अशी जमीन ओव्याच्या लागवडीस उत्तम अतिशय कमी येते.

**जाती :** ओवा या पीकाच्या भारतीय कृषि अनुसंधान संस्था, नवी दिल्ली अंतर्गत राष्ट्रीय मसाला बियाणी पीके संशोधन केंद्र, अजमेर, राजस्थान यांनी खालील जाती शोधून त्या

लागवडीकरिता प्रसारीत केलेल्या आहेत. जाती निहाय गुणधर्म खालीलप्रमाणे आहेत.

#### १. लाल सिलेवशन :

ही जात आंध्रप्रदेशातून निवड पद्धतीने शोधून काढण्यात आली आहे. झाडाची सरासरी उंची ६० सें.मी. असते. पीकाच्या कालावधीत १३५ ते १४५ दिवस एवढा असून साधारणपणे हेक्टरी ८ ते ९ किंवा ९-१० टन्ने उपज येते.

#### २. आर.ए.१-८० :

ही जात बिहार राज्यातून विकसीत करण्यात आली असून बियांचा आकार अतिशय लहान आहे परंतु स्वाद अतिशय मधुर आहे. १७० ते १८० दिवसात काढणीस तयार होते व १० ते ११ किंवा ११-१२ टन्ने उपज देते.

#### ३. अ.अ.०१-१९ :

ही जात जुनागड कृषि विद्यापीठ, जुनागड (गुजरात) यांनी विकसीत केली असून ही लवकर तयार होणारी जात (१५० दिवस) असून हेक्टरी १० ते १२ किंवा १२-१३ टन्ने उपज देते. तसेच विदर्भातील हवामानात भुरी या रोगाचा प्रादुर्भावपासून कमीत कमी नुकसान करणारी आहे. या जातीत ओवा बीयाण्यामध्ये आढळणाऱ्या तेलाचे प्रमाण ३ ते ४ टक्के आहे.

वरील सर्व जाती या राष्ट्रीय मसाला बियाणी पीके संशोधन संस्था ( भारतीय कृषि संशोधन संस्था, नवी दिल्ली संलग्नीत) ताबीजी, अजमेर (राजस्थान) फोन नं. ०१४५-२६८०९५५ येथे उपलब्ध आहेत.

**पुर्व मशागत :** पूर्वीचे पीक काढल्यानंतर काही दिवसांनी शेत उभे आडवे नांगरून घ्यावे, नंतर कुळवाने मातीची ढेकळे फोडून घ्यावीत कुळवाच्या ३ ते ४ पाळ्या देऊन माती भुसभुसीत करून घ्यावी. सर्व तण, काडीकचरा व धसकटे वेचून घ्यावीत.

#### बी पेरणीची वेळ, मात्रा व पद्धत :

विदर्भातील हवामानात ओवा हे पीक ओलीताची व्यवस्था असणारे शेतकरी बांधव ऑक्टोबर महिन्यात किंवा नोव्हेंबर महिन्याचे सुरुवातीस पेरतात. एक हेक्टर क्षेत्रा करीता २.५ ते ५

किलो बियाणे पुरेसे होते. कोरडवाहू पीक घ्यावयाचे असल्यास बी शेतात पेरून पेरतात. बियाणे २.५ ते ३ सें.मी. पेक्षा जास्त खोलीत पडणार नाही याची काळजी घ्यावी. ओलीताखाली ओवा लागवडीकरीता सरी वरंका पद्धतीचे (६० सें.मी ते ७५ सें.मी अंतरावर) ३ x २ मीटर लांबी रेंदीचे वाफे तयार करून घ्यावे व त्यामध्ये ३० सें.मी. ते ४० सें.मी. अंतरावर वरंकाच्या मधोमध टोकून पेरवे. ओव्याचे बी आकारमानाने व वजनाने हलके असल्यामुळे बियाण्या इतक्याच वजनाची बारीक रेंती मिसळून बियाणे टोकावे. बियाणे जमिनीपासून २ ते २.५ सें.मी. खोलीवर पडेल याची काळजी घ्यावी.

सलग तीन वर्षांच्या प्रयोगावर आधारीत ओवा पीकामध्ये अधिक उत्पादन व आर्थिक मोबदला मिळविण्यासाठी पेरणी ऑक्टोबरचा शेवटचा आठवडा ते नोव्हेंबरचा पहिला आठवडा दरम्यान व दोन ओळीतील तसेच दोन झाडातील अंतर ४५ x ४५ सें.मी. ठेवण्याची शिफारस मिरची व भाजीपाला संशोधन केंद्र, डॉ. पंदिकुवि, अकोला यांचे वतीने करण्यात आलेली आहे.

#### खत व्यवस्थापन :

मुलतः ओवा या पिकाला इंग्रजीमध्ये बीशॉपस वीड (Bhisop's weed) असे संबोधले जाते. म्हणून नैसर्गिकरित्या हे पीक तणासारखे जमिनीतील पाणी, अन्नद्रव्ये व इतर बाबीकरिता स्पर्धा करून जीवनक्रम पुर्ण करते. करीता लागवडीचे वेळेस १० ते १५ टन कुजलेले सॅन्ट्रिय खत प्रति हेक्टरी मिसळून घ्यावे.

तसेच हे पीक रासायनिक खताला उत्तम प्रतिसाद देते असे आढळून आल्यामुळे विदर्भातील जमीन व हवामानाचा विचार करता हेक्टरी ४० किलो नत्र व २० किलो स्फुरदाची मात्रा दोन भागात विभागून द्यावी. त्यासाठी नत्राची अर्धी मात्रा व स्फुरदाची पुर्ण मात्रा लागवडीच्या वेळेस व उर्वरित नत्राची मात्रा लागवड केलेल्या तारखेपासून ३० दिवसांनी घ्यावे.

#### तण व्यवस्थापन व इतर मशागत :

ओव्याच्या अधिक उत्पादनाकरिता दोन ते तीन निंदणी आणि